

Wojciech M. Dyba, Łukasz Gonciarski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Studenckie Koło Naukowe Geografów

Współpraca transgraniczna lokalnych społeczności na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej – przykład Karelii

Zarys treści: Celem artykułu jest prezentacja wyników badań dotyczących współpracy transgranicznej w Karelii, regionie położonym na pograniczu fińsko-rosyjskim. Analiza zjawiska została oparta na danych empirycznych zgromadzonych metodą badań terenowych, które były wykonane w trzech fińskich miejscowościach: Joensuu, Kitee i Ilomantsi. Na podstawie ankiet i wywiadów przeprowadzonych z przedstawicielami lokalnych społeczności ukazano charakter oraz intensywność różnych aktywności podejmowanych na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej.

Słowa kluczowe: Karelia, współpraca transgraniczna, stosunki fińsko-rosyjskie, zewnętrzna granica Unii Europejskiej

Wstęp

Współczesne granice ukształtowały się w wyniku długiego procesu historycznego. Według Chojnickiego (1996) granica może stanowić zarówno barierę przestrzenną o różnym stopniu przenikalności, jak i łączyć służyć powstawaniu związków sąsiedzkich i powiązań transgranicznych. W zależności od stopnia tych związków każdy z terenów nadgranicznych można umieścić na skali: począwszy od terenów izolowanych, funkcjonalnie zamkniętych, poprzez tereny współlistnienia, o zmiennej stabilności i ograniczonej współpracy, aż po obszary współzależne i zupełnie zintegrowane charakteryzujące się pełną otwartością, współpracą i nieograniczonym przepływem osób, towarów i usług (por. Martinez 1994).

Charakter granicy ma wpływ nie tylko na współpracę transgraniczną, ale może bezpośrednio oddziaływać także na funkcjonowanie samego obszaru pogranicza. Jeśli granica jest nieprzenikalna, pogranicze na ogół staje się terenem słabo rozwiniętym i zaniedbanym. Niekiedy pozostaje poza obszarem zainteresowania ze strony państwa, które traktuje tereny pograniczne za peryferyjne. Jeżeli granica zanika w związku z nasileniem się procesów integracyjnych, pogranicze staje się obszarem wielokierunkowego rozwoju. Rola granicy ulega zmianie, z bariery staje się ona miejscem łączącym różne rzeczywistości, odkrywającym możliwości wzajem-

nego uzupełniania się ponad sztywną koncepcją suwerenności narodowej. Procesy otwierania się granic państwowych nigdzie nie są tak silne jak w jednoczącej się Europie, gdzie uwidacznia się wyraźna tendencja do obniżania roli granic państwowych (Scott, 2009). Obok zupełnie zintegrowanych terenów pogranicza, takich jak graniczne regiony Holandii i Belgii, istnieją wciąż w Europie obszary niemalże zamknięte, takie jak granica między cypryjską i turecką strefą wpływów na Cyprze czy między Republiką Naddniestrza i Mołdawią. Celem niniejszego artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, w którym miejscu na wspomnianej skali terenów nadgranicznych znajduje się region Karelii, przecięty granicą pomiędzy Republiką Finlandii a Federacją Rosyjską.

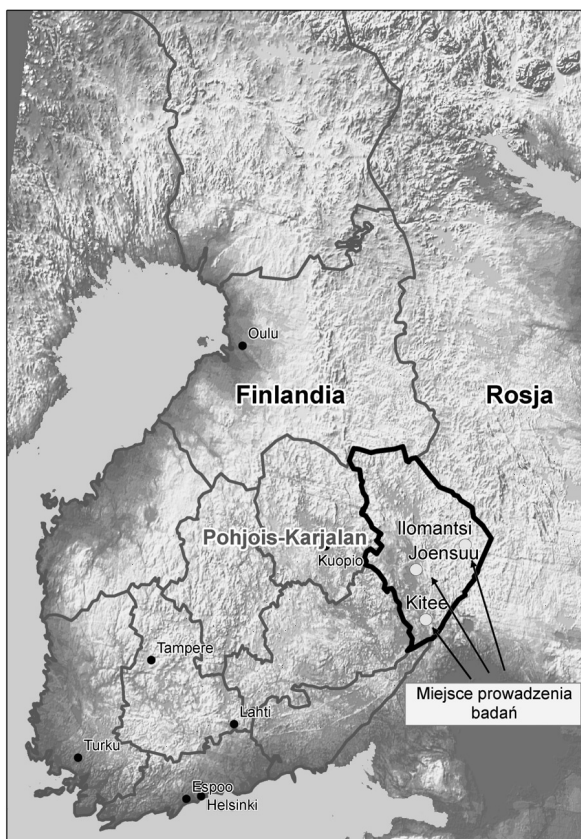
Granica fińsko-rosyjska, ostatecznie ukształtowana w 1947 r. na mocy pokoju paryskiego, stanowi dzisiaj zewnętrzną granicę Unii Europejskiej, przez co jest szczególnie interesująca zarówno z perspektywy władz lokalnych, regionalnych czy państwowych, ale także z punktu widzenia bezpieczeństwa i funkcjonowania całej Unii Europejskiej. Granica ta jest przykładem politycznej bariery przestrzennej o wysokim stopniu domknięcia, formalizacji i przez to stosunkowo niskiej przenikalności, jeśli za punkt odniesienia uznamy granice państw Europy Zachodniej (Köppen 2009). Uzasadnione staje się pytanie o możliwości rozwoju współpracy mieszkających po obu stronach granicy społeczności. Po zakończeniu „zimnej wojny” i upadku ZSRR stworzone zostały nowe możliwości rozwojowe, budzące wysokie oczekiwania ludności oraz władz odnośnie do rozwoju gospodarczego, nowych inwestycji i napływu kapitału. W obliczu nowych warunków coraz bardziej przenikalnej „ściany” obie strony coraz chętniej mówią o współpracy. Otwarta pozostaje jednak kwestia, czy możemy już dzisiaj zgłaszać odważne postulaty instytucjonalnego „łączenia” obu jakże niespójnych regionów w celu wspólnej promocji i wzrostu regionalnej stabilności i prosperity.

Obszar i metoda badań

W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną wyniki badań nad aktywnością społeczno-gospodarczą społeczności zamieszkałych w położonym przy granicy fińsko-rosyjskiej regionie Karelii Północnej należącym do prowincji Finlandia Wschodnia. Obszar ten zawsze był przedmiotem rywalizacji pomiędzy Szwecją, Finlandią i Rosją. Dzisiaj z racji przeszłości i długich okresów konfrontacji na linii Wschód–Zachód, pomimo politycznej neutralności Finlandii, karelskie regiony po obu stronach granicy cierpią z powodu peryferyjności ukształtowanej przez zupełnie zamknięte niegdyś granice. Próbę zmiany tej sytuacji podjęto w 2000 r., kiedy 5 lat po przystąpieniu Finlandii do Unii Europejskiej utworzono Euroregion Karelia.

Badania zostały przeprowadzone w ramach międzynarodowych warsztatów SEICOP II programu ERASMUS IP Small-Scale European Integration by Cross-Border Cooperation, w którym udział wzięli studenci i opiekunowie naukowcy z Uniwersytetu Wschodniej Finlandii w Joensuu, francuskiego Uniwersytetu w Strasburgu, niemieckiego Uniwersytetu Koblenz-Landau oraz Uniwersytetu im.

Adama Mickiewicza (z Poznania i Słubic). Polskiej reprezentacji przewodził prof. zw. dr hab. Tadeusz Stryjakiewicz. Tematyka badań podzielona została na pięć grup, które dotyczyły kolejno: usług i produktów nabywanych przez Finów w Rosji, usług i produktów nabywanych przez Rosjan w Finlandii, turystyki – aktywności i sposobów spędzania wolnego czasu, turystyki – warunków zakwaterowania oraz postaw i stereotypów w stosunku do współpracy transgranicznej. Prace prowadzono w trzech fińskich miejscowości Karelii Północnej: w Joensuu, stolicy regionu, zamieszkałej w marcu 2010 r. przez 72 791 mieszkańców, Kitee, mniejszej jednostce liczącej 9364 mieszkańców oraz w Ilomantsi, najmniejszej z trzech, z populacją 5966 mieszkańców (ryc. 1). Do zgromadzenia danych empirycznych posłużono się ankietą i wywiadem, które były adresowane bezpośrednio do przedstawicieli lokalnych społeczności, tj. przechodniów, czytelników bibliotek, klientów sklepów oraz pracowników instytucji i podmiotów gospodarczych. Istotny był także dobór respondentów. Jakkolwiek Finów chętnych do pomocy w badaniu nie brakowało, rozmowy z osobami pochodzenia rosyjskiego, z powodu ograniczeń terytorialnych prowadzonych badań i bariery językowej, były utrudnione.

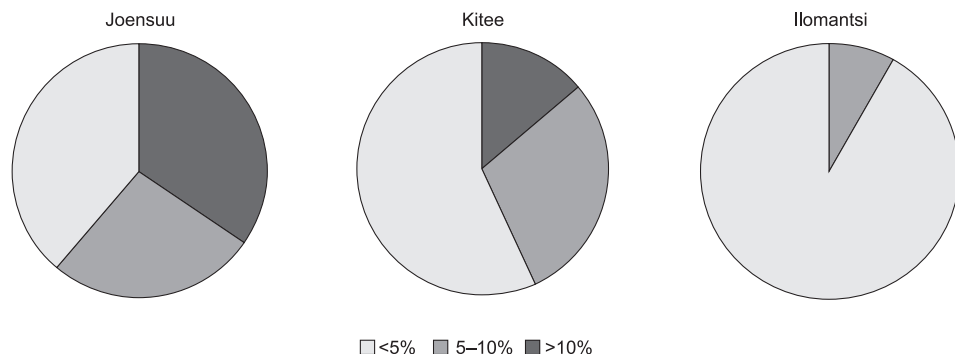
Ryc. 1. Obszar badań
Źródło: opracowanie własne.

Usługi i produkty nabywane przez Rosjan w Finlandii

Celem pierwszej części badania była analiza aktywności podejmowanych przez Rosjan na terenie fińskiej części Karelii pod kątem nabywanych dóbr i usług oraz częstotliwości przekraczania granicy. Próbowano dowiedzieć się, czy i jak często Rosjanie przyjeżdżają do Finlandii na zakupy, co i gdzie kupują oraz jak się przy tym zachowują. Odpowiedzi na te pytania miały posłużyć do oceny, jak istotni są rosyjscy klienci dla fińskich przedsiębiorców i jak właściciele sklepów i restauracji przygotowują się do ich obsługi. Metodą badawczą była ankieta przeprowadzona wśród losowo wybranych właścicieli i pracowników punktów usługowych. Łącznie udało się przeprowadzić 62 rozmowy, w tym 50 wśród sprzedawców, 7 wśród restauratorów i 5 w salonach samochodowych. Osobny kwestionariusz, przygotowany dla rosyjskich klientów, nie został wykorzystany, gdyż ze względu na ograniczenie czasowe i barierę językową nie udało się przeprowadzić żadnej rozmowy z Rosjaninem robiącym zakupy w Finlandii.

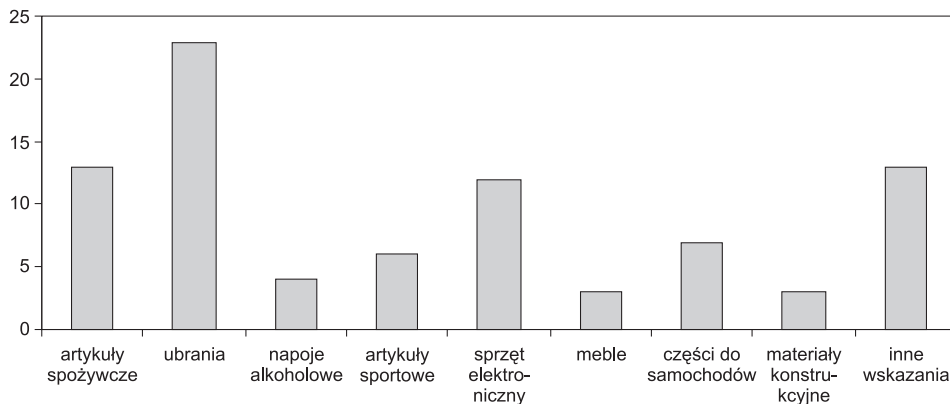
Wyniki dotyczące zakupów pochodzą z 23 ankiet w Joensuu, 14 w Kitee i 13 w Iloantsi. Połowa rozmów przeprowadzona została w dużych sklepach, o powierzchni sprzedaży powyżej 200 m² (w tym w 7 supermarketach), a po około 1/4 w sklepach pomiędzy 50 i 200 m² oraz w małych sklepach o powierzchni poniżej 50 m². Wszyscy sprzedawcy z wyjątkiem jednego (mały sklep w Iloantsi) potwierdzili, że przyjeżdżają do nich rosyjscy klienci. Największy odsetek Rosjan wśród klientów zauważalny był w Joensuu. Tam też Rosjanie w największym stopniu przyczyniają się do kreowania dochodów sklepów, a szczególnie zauważalne jest to na miejscowym bazarze oraz w supermarkecie spożywczym (ryc. 2). Joensuu, największe miasto regionu, przyciąga dużą liczbą sklepów na niewielkim obszarze, sporym wyborem towarów i dobrym połączeniem drogowym z Rosją.

Mniej widoczni dla właścicieli sklepów są klienci w Kitee, gdzie tylko 14% respondentów uważa, że odsetek Rosjan wśród klientów jest znaczny i zauważalny. Iloantsi, najmniejsza z trzech badanych miejscowości, położona jest z dala od głównej drogi i dlatego rzadko odwiedzają ją Rosjanie – aż 92% ankietowanych odpowiedziało, że Rosjanie nie stanowią nawet 5% klientów tamtejszych sklepów.

Ryc. 2. Odsetek Rosjan wśród klientów sklepów (w % odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Ryc. 3. Artykuły kupowane przez Rosjan w Finlandii (liczba wskazań)

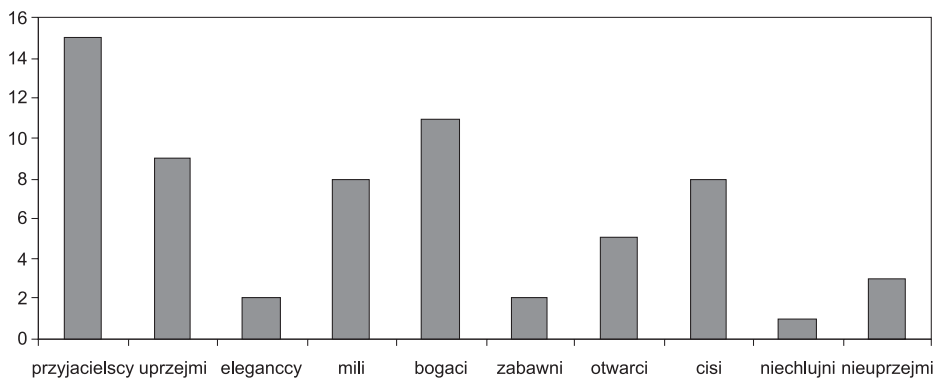
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Obecność i wpływ rosyjskich klientów na zyski z handlu jest zatem widoczny, ale zależy od wielkości i położenia miejscowości, w której zlokalizowane są placówki usługowe.

Rosjanie najczęściej przyjeżdżają do Finlandii po produkty spożywcze, ubrania (w tym stroje sportowe) i produkty elektroniczne. Ponadto kupują materiały budowlane, części do samochodów, a czasem również kosmetyki (ryc. 3). Wyniki badań pokazują, że Rosjanie przyjeżdżają po te artykuły, których w rosyjskiej części Karelii nie ma, albo po te, które są lepszej jakości lub tańsze. Wśród pierwszej grupy wyróżnić można niektóre produkty mięsne i wędliniarskie, materiały konstrukcyjne i budowlane oraz stroje sportowe. W drugiej są głównie alkohole, sprzęt elektroniczny, części samochodowe oraz ubrania (w tym rzeczy używane).

Tylko w kilku dużych supermarketach pracują osoby potrafiące się porozumieć w języku rosyjskim. To właśnie język wydaje się główną i jedyną barierą w handlu między badanymi społecznościami. Sklepy przeważnie nie oferują rosyjskich broszur i ulotek, niespotykane są również rosyjskie nazwy na produktach, a tylko w niektórych przypadkach (np. bazaru) na stronie internetowej dostępne są oferty w cyrylicy. Stosunek pracowników sklepów do Rosjan jest dobry – 68% pytanym sprzedawców i właścicieli ma pozytywne skojarzenia z rosyjskimi klientami, 20% neutralne i tylko 6% negatywne. Rosjanie uważani są za osoby przyjacielskie, miłe, otwarte i uprzejme, a często traktowani są na równi z rodzimym klientem (ryc. 4).

Obserwuje się sezonowe wzrosty liczby rosyjskich klientów na początku stycznia oraz w okresie letnim. Pierwszy wzrost związany jest z tradycyjnie obchodzonym Bożym Narodzeniem w Kościele prawosławnym, kiedy Rosjanie chętnie wydają pieniądze na świąteczne zakupy. Drugi związany jest z pogodą i sezonami tej szerokości geograficznej – zimy są długie i srogie, co nie sprzyja podróżom, więc wycieczki odbywane są raczej latem, gdy jest ciepło i słońce prawie nie zachodzi. Analizując zmiany w handlu w ciągu ostatnich kilku lat, należy stwierdzić, że 68% ankietowanych zauważa wzrost liczby kupujących Rosjan, podczas gdy 32% nie widzi zmian. Perspektywy rozwoju handlu nastawionego na rosyjskich klientów są dobre i należy szukać sposobów, by je wykorzystać.

Ryc. 4. Skojarzenia Finów z rosyjskimi klientami (liczba wskazań)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

Spośród innych usług mogących mieć znaczenie w kontekście zależności fińscy przedsiębiorcy – rosyjscy klienci do analizy wybrano restauracje i salony samochodowe. Badania ankietowe w restauracjach wykazały, że tylko niektóre z nich, eleganckie i drogie, przygotowały menu w języku rosyjskim. Inne, antycypując przyjazd potencjalnych klientów zza wschodniej granicy, umieściły w menu zdjęcia gotowych potraw. Rosjanie nie są jednak grupą docelową fińskich restauratorów i słuszne wydaje się stwierdzenie, że korzystają oni z placówek gastronomicznych jedynie przy okazji wizyt w celach zakupowych i biznesowych. Podobnie sytuacja wygląda z kupnem w Finlandii aut: zarówno używanych, jak i nowych – siła nabywca rosyjskiego portfela rzadko pozwala na ponoszenie takich wydatków. Jednocześnie Finowie zauważają na krajowym rynku Rosjan szukających części samochodowych lub przyjeżdżających, by naprawić swoje pojazdy. Jak twierdzą, części po drugiej stronie granicy są sprawdzone i można na nich polegać, gdyż pochodzą z zaufanych źródeł i mają gwarancję.

Podsumowując, jednym z ważkich powodów wyjazdów Rosjan do Finlandii są zakupy. Liczba rosyjskich klientów zależy od wielkości sklepów i ich lokalizacji, a także asortymentu. Joensuu, choć spośród badanych miast położone najdalej od granicy, jest atrakcyjne dla Rosjan pod względem liczby sklepów oraz różnorodności towarów. Wydaje się, że można wyróżnić dwie grupy klientów przyjeżdżających do Finlandii: osób bogatych i średniozamożnych, które kupują markowe produkty, oraz biednych, kupujących rzeczy tanie lub używane. Tam, gdzie uwidoczni się lepsza jakość i dostępność produktów, tam liczba kupujących Rosjan jest największa.

Rosyjskie wycieczki zakupowe do Finlandii są starannie planowane, a w ich trakcie nie ma spontanicznych wydatków na niepotrzebne towary czy usługi. Można mówić o pewnej lojalności Rosjan wobec zaufanych sprzedawców lub wobec oferowanych przez fińskich przedsiębiorców dóbr i usług. Rosjanie często wracają do miejsc, gdzie spotkała ich miła obsługa lub satysfakcja z zakupów. Ponadto zagraniczni goście cenią sobie obsługę w ich ojczystym języku. Niektóre miejsca, takie jak bazyry i supermarkety, w ostatnich latach odnotowały wzrost liczby rosyjskich klientów i próbują się przygotować na ich przyjęcie, sporządzając specjalne

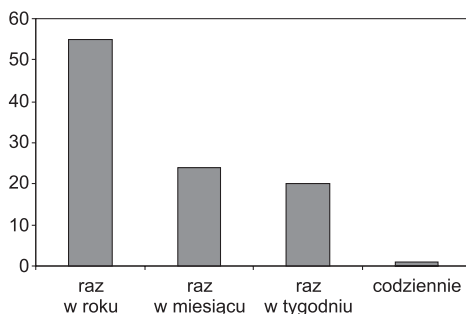
ulotki i oferty. Wciąż mało jest jednak specjalnych produktów dla Rosjan oraz osób znających choćby podstawowe zwroty w ich języku. Widoczny wzrost liczby klientów zza wschodniej granicy okazać się może w przyszłości ważnym uzupełnieniem dochodów sklepów. Czas pokaże, czy Finowie będą się starali tę „rosyjską szansę” wykorzystać w większym stopniu.

Usługi i produkty nabywane przez Finów w Rosji

Głównym problemem drugiej części badania była analiza struktury usług i dóbr nabywanych przez Finów w Rosji, przeprowadzona w odniesieniu do następujących aspektów: częstotliwości wyjazdów zakupowych, czasu trwania podróży, głównych miejsc docelowych, wykorzystywanych przejść granicznych, rodzajów dóbr i usług nabywanych za wschodnią granicą, wydatków ponoszonych na zakupy, głównych powodów podróży oraz napotykanych przeszkód. Do zgromadzenia danych empirycznych posłużono się ankietą, która została zaadresowana bezpośrednio do przedstawicieli lokalnych społeczności, tj. przechodniów, czytelników biblioteki, klientów oraz pracowników różnych podmiotów gospodarczych. Wybór prób dokonywany był losowo w trzech wymienionych miejscowościach. Ograniczenia przestrzenne badań terenowych nie pozwoliły na pozyskanie informacji od przedsiębiorców po rosyjskiej stronie granicy.

Mieszkańcy wschodnich rubieży Finlandii, jeśli przekraczają granicę z Rosją, najczęściej robią to raz do roku, co stwierdza 70% ankietowanych w Joensuu (przy 50% w Iломantsi i 44,4% w Kitte), tj. łącznie około 55% respondentów (ryc. 5). Osoby mieszkające w stolicy regionu należą do grupy najrzadziej udających się za wschodnią granicę – najczęściej taką podróż podejmują raz w miesiącu. Mieszkańcom Kitte i Iломantsi wyjazdy w celach zakupowych zdarzają się częściej. Badane społeczności Finów zazwyczaj nie przekraczają granicy z Rosją każdego dnia. Zaledwie jedna osoba na około 65 ankietowanych (mieszkaniec Kitte) przyznała się do codziennych podróży. Mieszkańcy Karelii Północnej, którzy przekraczają wschodnią granicę, prędko nabywają dobra, usługi i najczęściej jeszcze tego samego dnia wracają do swoich domów. Dotyczy to przede wszystkim społeczności Kitte, ale też Iломantsi, w których ponad połowa respondentów przyznała, że ich pobyt za granicą trwa zaledwie kilka godzin. Mieszkańcy z Joensuu poświęcają większą ilość czasu na zakupy u swoich wschodnich sąsiadów, czego powodem są dalej położone miejsca docelowe zagranicznych podróży, a także rodzaj nabywanych dóbr i usług.

Finowie mieszkający w badanym regionie najczęściej przekraczają granicę w Niirala. Jest to jedyne przejście gra-

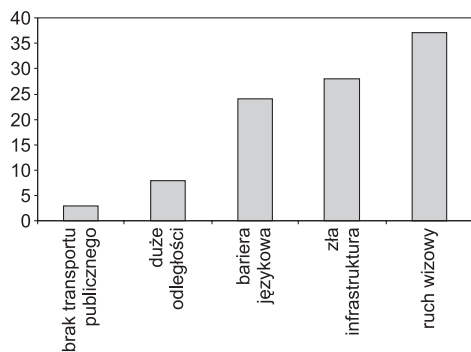
Ryc. 5. Częstotliwość wyjazdów Finów do Rosji (w % odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ankietowych.

niczne w Karelii Północnej, od którego stolicę regionu dzieli 70 km. Pozostałe przejścia (Nuijamaa, Vaalimaa), znacznie oddalone i położone na terenie sąsiednich regionów, wykorzystywane są rzadziej, głównie w przypadku podejmowania podróży w głąb Rosji. Mieszkańcy mniejszych miejscowości: Kitee i Iloantsi o wiele częściej niż ankietowani z Joensuu robią zakupy w małych przygranicznych rosyjskich miejscowościach, takich jak Sortavala czy Wartsilla. Respondenci z Joensuu nie wskazali w ogóle Wartsilly jako celu ich podróży, zaś do Sortavali podróżuje 26% ankietowanych. Cechą wyróżniającą grupę ze stolicy regionu jest duży udział osób wybierających większe miasta (ponad 50% ankietowanych w Joensuu na zakupy udaje się do Petersburga, 13% do Moskwy, 19% do Petrozawodska).

Badane społeczności różnią się także w zasadniczej kwestii, tj. nabywanych produktów i usług za wschodnią granicą. Ankietowani z Kitee i Iloantsi jadą do Rosji przede wszystkim po tańsze paliwo, wyroby tytoniowe oraz alkohole. Odpowiedzi mieszkańców Joensuu wyraźnie różnią się od wyników uzyskanych w pozostałych dwóch miejscowościach. Ta grupa w rosyjskich sklepach kupuje najczęściej odzież, alkohole, a także artykuły spożywcze, rzadziej natomiast paliwo czy papierosy. Największym zainteresowaniem wśród wszystkich ankietowanych cieszą się usługi gastronomiczne (ponad 70% odpowiedzi) oraz hotelarskie (30–50%) wzajemnie ze sobą powiązane. Warty uwagi jest wysoki odsetek mieszkańców Joensuu, którzy korzystają z usług instytucji kultury (50% respondentów), oraz duży udział ankietowanych wśród próby z Iloantsi wskazujących na inne usługi, którzy jednocześnie nie ujawniają swoich preferencji w tej kwestii. Podczas podróży zakupowych każda z trzech ankietowanych społeczności zazwyczaj wydaje nie więcej niż 200 euro. Ponad 60% respondentów całej próby za wschodnią granicą zostawia 50–200 euro. Jedynie mieszkańcy Joensuu oraz pojedyncze osoby z Iloantsi przyznają się do większych wydatków.

Głównym powodem podejmowania podróży tego rodzaju są niższe ceny produktów i usług oferowanych przez rosyjskich sprzedawców. Finom opłaca się pokonać duży dystans i zrobić zakupy za granicą. Dodatkową motywacją dla

Ryc. 6. Bariery współpracy transgranicznej wskazane przez respondentów [w % odpowiedzi]

Źródło: opracowanie własne.

mieszkańców Joensuu są specjalne rosyjskie wyroby, zaś 50% ankietowanych z Iloantsi motywuje coś „innego” spoza proponowanej listy powodów. Najpoważniejszą przeszkodą w omawianych relacjach handlowych stanowią wize (ryc. 6). Podwyższają one stopień domknięcia granicy fińsko-rosyjskiej. Płatne zezwolenie na jej przekraczanie utrudnia ruch przygraniczny i zniechęca potencjalnych nabywców rosyjskich dóbr i usług. Za bardzo istotną barierę mieszkańcy regionu, zwłaszcza ankietowani z Kitee i Iloantsi, uznali także zły stan infrastruktury technicznej za wschod-

nią granicą, natomiast respondenci z Joensuu większą wagę przypisali barierze językowej.

Finowie wyjeżdżający za wschodnią granicę państwową częściej udają się do swoich sąsiadów w celu zakupu konkretnych dóbr, aniżeli świadczonych przez Rosjan usług. Jak wykazano powyżej, można sądzić, że społeczność fińskiej części Karelii jeździ na zakupy do Rosji po to, aby zaoszczędzić na niższych cenach, zrobić szybko zakupy i wrócić do domu jeszcze tego samego dnia. Niemniej jednak można pokusić się o wyróżnienie dwóch sylwetek fińskiego klienta rosyjskich sklepów. Hierarchia potrzeb wydaje się zależna od poziomu życia mieszkańców. Badanie wykazało, że Finowie pochodzący z Joensuu jeżdżą dalej, wydają więcej, kupują różnicowane dobra. Mieszkaniec Kitte i Ilomantsi jeździ za granicę częściej, lecz dociera bliżej, pozostawiając tam mniej pieniędzy. Czynnikiem decydującym o wielkości zakupów jest siła portfela, która w przypadku klientów z mniejszych ośrodków miejskich jest niższa. Klient z Joensuu dysponuje większą siłą nabywczą, więc może sobie pozwolić na dalekie wyjazdy i korzystanie z usług wyższego rzędu. Ponadto istotna jest kwestia dostępności usług i dóbr w miejscu zamieszkania. W przypadku możliwości zaspokojenia na miejscu większości podstawowych potrzeb, mieszkańcy Karelii Północnej może zabraknąć motywacji do wyjazdu za wschodnią granicę. Dystans do przejścia granicznego w Niirala jest w każdym przypadku podobny, więc nie stanowi on istotnej determinanty. Odległość 70 km do granicy nie gra istotnej roli poza demobilizującą do podejmowania transgranicznych podróży.

Wydaje się, że największym utrudnieniem omawianych aktywności stanowi domknięta granica. Zwiększenie jej otwartości pozwoliłoby na wykorzystanie dużego potencjału przygranicznego handlu i usług, który przejawia się nie tylko w postulatach zgłaszanych przez władze lokalne, ale również w woli rozwoju stosunków wyrażanej przez fińskie społeczności.

Turystyka – aktywności i preferencje Rosjan oraz zakwaterowanie i warunki mieszkaniowe

Celem badania tego aspektu współpracy wybranych społeczności przygranicznych były: analiza liczby rosyjskich turystów w Finlandii i ich preferencji; analiza jakości, organizacji i funkcjonowania infrastruktury turystycznej w regionie Karelia Północna, szczególnie pod kątem rosyjskich (zagranicznych) turystów, oraz analiza gospodarki mieszkaniowej tej części Finlandii z punktu widzenia osiedlających się tam Rosjan. Do zgromadzenia potrzebnych danych posłużono się wywiadami przeprowadzonymi na podstawie kilku różnych formularzy: skierowanych do ekspertów w dziedzinie turystyki, usługodawców związanych z zakwaterowaniem (właściciele hoteli i hosteli) oraz do pracowników agencji mieszkaniowych. Wśród stawianych pytań w sekcji pierwszej były pytania m.in. o cele i długość wizyt, specjalne oferty i reklamy dla rosyjskich (zagranicznych) turystów, o współpracę w dziedzinie turystyki z zagranicznymi agentami. Druga sekcja zmierzała do znalezienia odpowiedzi na pytania dotyczące liczby sprzedawanych Rosjanom domów i

mieszkań, zmian w tym zakresie w ostatnich latach oraz rodzajów domów cieszących się większym zainteresowaniem ze strony Rosjan. Łącznie przeprowadzono 15 wywiadów w dziedzinie turystyki oraz 7 w sekcji mieszkalnictwa. Dodatkowo zgromadzono i przeanalizowano broszury, ulotki i inne materiały informacyjne na temat atrakcji i imprez organizowanych w Finlandii.

Wyniki badań pokazują, że najczęściej rosyjskich turystów odwiedza fińską część Karelii w grudniu i styczniu oraz na drugim miejscu od czerwca do sierpnia. Podczas gdy Finowie przyjeżdżają do Joensuu głównie w celach zawodowych (2/3 gości), Rosjanie przyjeżdżają do tego miasta głównie w celach zakupowych (ponad 50% turystów reprezentuje turystykę zakupową, a tylko 1/3 osób przyjeżdża, by odpocząć). Ponadto jako cele wizyt Rosjanie podają wędkowanie i odpoczynek na łonie natury, w tym w domkach za miastem. Zagraniczni sąsiedzi przyjeżdżają zazwyczaj w małych grupach, z rodzinami lub znajomymi. Na wynik badań miał zapewne wpływ wybór miejsc do zbierania danych – odwiedzone miasta nie są wielkimi turystycznymi kurortami i oprócz restauracji, sklepów i sporadycznej oferty kulturalnej nie mają wiele do zaproponowania rosyjskim turystom. Właściciele większych hoteli próbują jednak zachęcać sąsiadów do przyjazdu, oferując specjalne zniżki i umieszczając ofertę w Internecie. W odwiedzonych miastach rosyjscy turyści stanowią około 10% ogólnej liczby turystów. Nie obserwuje się różnicy w ich wymaganiach czy zachowaniu, niewątpliwą barierą są, zdaniem ankietowanych, języki trudne do nauczenia się przez sąsiadujące narody.

Liczba domów kupowana przez Rosjan jest na razie znikoma i wykazuje małą dynamikę w ostatnich latach. Nie oznacza to jednak, że Rosjan po fińskiej stronie Karelii nie ma. Domy kupowane przez Rosjan są zazwyczaj większe i droższe od przeciętnych domów w Finlandii.

Podsumowując, miasta badanego regionu nie są miejscowościami turystycznymi, stąd trudno rozpatrywać możliwości zachęcania Rosjan do wyjazdów turystycznych do Joensuu, Kitee czy Illomantsi. Zwrócić można jednak uwagę na turystykę zakupową z pobytem 2–3-dniowym, która jest zauważalna i może wykazywać tendencję rozwojową. Warto również wspomnieć, że w obrębie Parku Narodowego Koli (który autorzy artykułu mieli okazję odwiedzić), oferującym zakwaterowanie, możliwość wędrowania oraz uprawiania sportów zimowych, liczba rosyjskich turystów w sezonie jest znacząca i daje spory zastrzyk finansowy do budżetów hoteli, restauratorów i właścicieli wyciągów. Rosjanie nie są grupą docelową fińskich deweloperów i agentów nieruchomości, gdyż liczba przybywających na stałe do Finlandii jest na razie niska. Jest to związane z koniecznością otrzymania wizy pobytowej i problemami językowymi.

Postawy wobec współpracy transgranicznej i stereotypy

Celem ostatniej części badania była próba poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące postaw Finów wobec Rosjan, ich stosunku do współpracy transgranicznej i stereotypów trwających w świadomości społeczności przygranicza. Studenci pytali Finów m.in., co sądzą o Rosjanach jako potencjalnych partnerach, jak wy-

glądałoby życie ludzi w Karelii bez granicy, jakie korzyści płynąć mogą ze współpracy społeczno-gospodarczej w dziedzinach turystyki, kultury czy biznesu. Zastosowaną metodą badawczą był wywiad z przechodniami, przeprowadzony na próbie 105 osób na podstawie kwestionariuszy sformułowanych w językach angielskim i fińskim.

Większa część pytanych osób miała w różnych sytuacjach styczność z Rosjanami, jednakże prawie 1/3 badanych Finów jeszcze nigdy nie była w Rosji. Niektórzy nie widzą sensu jechać do sąsiedniego kraju, gdyż odległości do pokonania są duże, podczas gdy wszystkie potrzebne produkty można zakupić na miejscu, a koszt przejazdu sprawia, że korzystanie z usług za granicą jest nieopłacalne. Zaledwie 14% pytanych traktuje granicę jako barierę, a 57% twierdzi, że jest przeszkodą niewidoczną. Jest to ważne w kontekście współpracy, nie ma bowiem mentalnych przeszkód do jej rozwoju. Na pytanie o możliwość funkcjonowania bez granicy większa część pytanych odpowiada, że widzi szanse podróżowania bez wiz i rozwoju obustronnej turystyki. Są jednak i sceptycy, którzy zwracają uwagę na zagrożenie wzrostem liczby przestępstw w Finlandii i możliwe problemy ekonomiczne, w tym spowodowane koniecznością wypłacania zasiłków imigrantom z Rosji.

W chwili obecnej współpraca transgraniczna jest w oczach Finów mało rozwinięta. W pytaniu jej dotyczącym aż 73 na 105 (69%) badanych stwierdziło, że społeczności nie współpracują. Spośród 32 pozytywnych odpowiedzi padały stwierdzenia dotyczące obchodów wspólnych wydarzeń kulturalnych (koncertów, wystaw), turystyki, szkolnictwa (wycieczek młodzieży), a także powiązań osobistych (przyjaźnie, krewni). Warto jednak nadmienić, że wśród 73 osób niezauważających współpracy z Rosją więcej niż połowa chciałaby jej – nastawienie tych osób jest pozytywne. Nie jest niespodzianką fakt, że chętniej zbliżenie narodów i współpracę widzieliby młodzi Finowie, którzy deklarują, że nieważna jest historyczna przeszłość i pochodzenie kooperantów, ważne są możliwe do osiągnięcia, obustronne korzyści. Wśród starszych ludzi zdarzają się osoby nastawione negatywnie, twierdzące, jak jeden z respondentów, że „Ruscy to Ruscy – zawsze pozostaną przedstawicielami tego mniej rozwiniętego kraju o ambicjach mocarstwa”. Zapytani o scharakteryzowanie Rosjan za pomocą przymiotników, najczęściej odpowiadali, że są przyjaźni, ciężko pracujący, dumni i gadatliwi (a także gościnni, towarzyscy, kochający rodzinę, dobrze ubrani). Tylko niektórzy podawali negatywne skojarzenia, np. że Rosjanie są głośni, zarozumiali, zbyt bogaci lub zbyt biedni. Większość ankietowanych (68,8%) brała udział w wielokulturowym wydarzeniu. Ci, którzy nie brali, chcieliby lepiej poznać kulturę sąsiadów. Wciąż mała jest jednak wiedza o turystycznych atrakcjach przy granicy po stronie rosyjskiej – aż 50% respondentów nie potrafiło wymienić żadnej turystycznej atrakcji. Reszta wskazywała głównie na dziedzictwo kulturowe Sankt Petersburga i Petrozawodska.

Podsumowując, Finowie – przedstawiciele jednoczącej się Europy – generalnie nie widzą przeciwwskazań przed budowaniem współpracy z Rosją. Badania pokazują, że negatywne stereotypy o Rosjanach są już rzadkością, zanikają szczególnie wśród młodych, którzy swoich sąsiadów traktują jako partnerów. Możliwe kierunki integracji to biznes, turystyka (szczególnie krótka, tzw. zakupowa) i kultura – wspólnie organizowane koncerty, wystawy.

Zakończenie

Stosunki na granicy są odzwierciedleniem stosunków między państwami i organizacjami położonymi po obu jej stronach. Jako że stosunki polityczne pomiędzy Unią Europejską a Federacją Rosyjską wynikają częściowo z faktu, że Rosja nie przynależy do UE, programy współpracy transgranicznej, np. w kontekście tzw. północnego wymiaru rozwoju UE, nie osiągają zadowalających rezultatów (Kononenko, Laine 2008). Problem zewnętrznych stosunków politycznych na linii Rosja–UE leży w sceptycyzmie i podejrzliwości rosyjskich decydentów wobec niektórych form integracji z Europą Zachodnią. Odmowa przystąpienia Rosji do Europejskiej Polityki Sąsiedztwa i w konsekwencji brak jej udziału w unijnym programie Partnerstwo Wschodnie przyczynia się do wykluczenia wielu form pomocy, prób zniesienia obowiązków wizowych oraz innych ułatwień. Jednak waga, jaką przypisuje się Federacji Rosyjskiej jako partnerowi gospodarczemu UE, powoduje, że współpraca Unii z Rosją należy do głównych priorytetów politycznych. Celem UE jest silne, oparte na solidnej podstawie wzajemnego zaufania partnerstwo strategiczne z Rosją, co powinno pozytywnie stymulować przyszłe kontakty.

Rozpatrując kwestie omawianych aktywności przez pryzmat polityki wewnętrznej, należy wskazać na silną wolę współpracy transgranicznej pomiędzy fińskimi i rosyjskimi władzami lokalnymi. Pomimo pozytywnych deklaracji rzeczywistej współpracy nie ma. Kooperacja w obecnym jej kształcie jest stosunkowo niewielka, a składane obietnice i dążenia, jakkolwiek „politycznie poprawne”, nie uzyskały dotychczas większego pokrycia w postaci konkretnych działań.

Z punktu widzenia prawa międzynarodowego sytuacja zawiązującej się współpracy wygląda obiecująco, ponieważ trwają obecnie rozmowy na temat nowego układu w sprawie partnerstwa Rosji z Unią Europejską, które poprzednim razem zostały przerwane ze względu na stanowisko Polski. Niewątpliwie przystąpienie przez Rosję do układu mogłoby znaleźć odbicie w zwiększeniu liberalizacji przepływu kapitału, osób oraz towarów. Obecne bariery prawne w postaci obowiązków wizowych czy biurokratyzowanych kontroli granicznych skutecznie utrudniają i ograniczają przepustowość tej zewnętrznej granicy UE, co ma bezpośrednie przełożenie na relacje społeczności Karelii.

Najbardziej pozytywnym przejawem wspólnych dążeń rozwojowych jest utworzenie w lutym 2000 r. euroregionu Karelia. Ta instytucja postawiła sobie za cel ujednoczenie systemu planowania przestrzennego po obu stronach granicy w wymiarach środowiskowym, ekonomicznym, turystycznym i kulturowym, by w dalszej perspektywie stworzyć pozytywny wizerunek regionu, przyciągający inwestorów zza granicy. W tym kontekście zauważyć należy, że rosyjska część Karelii, w dużej części niezagospodarowana, stanowić może atrakcyjne miejsce lokowania inwestycji ze względu na tanie grunty i tanią siłę roboczą. Z drugiej jednak strony problem stanowią duże odległości do pokonania, słaby stan infrastruktury komunikacyjnej i długotrwałe procedury kontroli na przejściach granicznych.

Karelia ma bogatą historię, która łączy i jednocześnie dzieli dwie społeczności zamieszkujące jedną krainę geograficzną, stanowiącą niegdyś spójny, administracyjnie jednolity region. Dzisiejsze terytorium Karelii jest sztucznie podzielone fińsko-ro-

Tabela 1. Bodźce i bariery fińsko-rosyjskiej współpracy transgranicznej

Czynniki	Bodźce	Bariery
Polityczne zewnętrzne	Federacja Rosyjska jako partner Unii Europejskiej	Podważliwy i sceptyczny stosunek Rosji wobec integracji europejskiej, ostrożne podejście UE do stosunków z Rosją
Polityczne wewnętrzne	Wola współpracy okazywana przez władze lokalne po obu stronach granicy	Różnice w podejściu do realizacji polityki współpracy transgranicznej, brak konkretnych działań
Historyczne	Region Karelii stanowił całość w przeszłości	Dziedzictwo konfliktów między państwowych
Prawne	Rozmowy w sprawie nowego układu o partnerstwie i współpracy	Wizy, kontrole graniczne
Administracyjne	Euroregion Karelia	Odmienne struktury administracyjne, brak konkretnych inicjatyw współdziałania na szczeblu lokalnym
Ekonomiczne	Dobre perspektywy rozwoju wspólnego rynku dóbr i usług	Różnice w poziomie rozwoju gospodarek obszarów położonych po obu stronach granicy
Finansowe	Programy UE: Phare i Interreg, wkład rosyjskich środków finansowych	Różnice walut i ich siły nabywczej
Infrastrukturalne i przestrzenne	Rozległe obszary do zagospodarowania po stronie rosyjskiej	Mała przepustowość przejść granicznych, duże odległości, słaby stan rosyjskiej infrastruktury transportowej
Ekologiczne	Atrakcyjne turystycznie obszary chronione po stronie fińskiej	Odmienne i nieskoordynowane podejścia do realizacji polityk zrównoważonego rozwoju
Kulturowe	Tradycje regionu Karelii	Bariera językowa
Psycho społeczne	pozytywne nastawienie młodych pokoleń do współpracy	Negatywne stereotypy, uprzedzenia starszych pokoleń

Źródło: opracowanie własne na podstawie Stryjakiewicz, Kaczmarek (2000).

syjską granicą państwową, co ma dwojakie konsekwencje. Po pierwsze, z powodu podziału obszaru i rozdzielenia grup społecznych pomiędzy dwa państwa mieszkańcy Karelii próbują dbać o wspólne korzenie i naderwane więzi, udając się w sentymentalne podróże. Finowie organizują wycieczki na pierwotnie zamieszkane tereny, czasami odwiedzają krewnych, którzy pozostali po rosyjskiej stronie. Po drugie historia przejawiająca się wieloma konfliktami wpływa na obecną niechęć, zwłaszcza wśród starszych pokoleń Finów, wobec przekraczania wschodniej granicy.

Ważnym bodźcem do zacieśniania stosunków fińsko-rosyjskich są z pewnością perspektywy rozwoju wspólnego rynku dóbr i usług. Wyniki badań pokazują, że dużą rolę w kreowaniu dochodów fińskich sklepikarzy, restauratorów i hotelarzy odgrywają rosyjscy klienci, którzy przyjeżdżają do Finlandii coraz częściej. Również niektórzy Finowie jeżdżą za granicę na zakupy – bogaci jeżdżą daleko i wydają dużo. Obie gospodarki funkcjonują jednak zupełnie inaczej – oparta na przemyśle drzewnym i usługach fińska część Karelii prosperuje dobrze i się rozwija, podczas

gdy rosyjska część Karelii o podobnej strukturze od momentu rozpadu Związku Radzieckiego przeżywa kryzys, który nasila tendencję do depopulacji.

Finlandia, jako członek Unii Europejskiej, jest uprawniona do pobierania środków na współpracę transgraniczną z budżetu unijnego i z tej okazji korzysta, współfinansując inicjatywy przygraniczne ze środków programów Phare i Interreg. Obiecującym jest też fakt finansowego wkładu Rosjan do niektórych projektów. Odważną kwestią jest, na ile programy te prowadzą do realizacji zamierzonych celów. Z perspektywy ekonomicznej barierą rozwoju współpracy wciąż są różne waluty i siła nabywcza rubla w Finlandii.

Coraz częściej bogaci Rosjanie przyjeżdżają do Finlandii, by korzystać z kurortów turystycznych – w przyszłości mogą oni stanowić ważną część turystów w Karelii – i dlatego do bodźców rozwoju współpracy zaliczyć można turystyczne obszary chronione po stronie fińskiej. Inaczej jest jednak po stronie rosyjskiej, gdzie niewiele środków przeznaczają się na ochronę krajobrazu, kształtowanie środowiska, gospodarkę leśną. Stąd w dokumentach i wypowiedziach przedstawicieli regionu Karelia obserwuje się poważne nadużywanie hasła zrównoważonego rozwoju, który w klasycznym rozumieniu oznacza „zaspokojenie teraźniejszych potrzeb bez narażania na szwank zdolności przyszłych pokoleń do zaspokojenia ich własnych potrzeb” (raport WCED z 1987 r.). W definicji tej nie ma mowy o sztucznych podziałach państwowych – rozwój terytorium powinien być zintegrowany, całościowy i niezależny od uwarunkowań ekonomicznych i politycznych.

Innym aspektem współpracy są wspólne tradycje kulturowe, będące elementem łączącym społeczności Karelii po obu stronach granicy. Część Finów mieszka w rosyjskiej części Karelii, spotykane są również łączone małżeństwa fińsko-rosyjskie. Niestety, główną przeszkodą w kontaktach i zacieśnianiu współpracy jest wciąż trudna do pokonania bariera językowa.

Istnieje zatem wiele bodźców rozwoju współpracy, ale występują też liczne trudności. Na zakończenie warto jednak zaznaczyć zmieniające się nastawienie Finów do współpracy z Rosjanami. Stereotypy dotyczące Rosjan związane z przeszłością historyczną i ich zachowaniami, choć wciąż wspominane przez osoby starsze, coraz częściej, szczególnie wśród osób młodszych, zastępowane są opiniami o otwartości i chęci współpracy. I choć opinie te mogą być częściowo spowodowane ustnym i bezpośrednim sposobem przeprowadzania ankiet i wywiadów, są podstawą, by sądzić, że mentalne bariery do rozwoju współpracy zanikają.

Literatura

- Bort E. 2006. Integrated borderlands? [W:] M. Caparini, O. Marenin (red.), *Borders and Security Governance: Managing Borders in a Globalised World*. Raport DCAF. Genewa. (<http://www.dcaf.ch/publications/kms/details.cfm?&id=22189&nav1=4>; dostęp 25.10.2010).
- Chojnicki Z., Strykiewicz T. (red.) 1996. *Problemy współpracy regionalnej w polsko-niemieckim obszarze przygranicznym*. PWN, Warszawa.
- Fall J. 2005. *Drawing the line: nature, hybridity and politics in transboundary space*. Ashgate Publishing Company, Burlington, s. 105–146.

- Kononenko V., Laine J. 2008. Assessment of the Finnish-Russian Border: The case of Vaalimaa border crossing point. The Finnish Institute of International Affairs (www.upi.fi/asi/.../UPI_Working_Papers_57_2008.pdf; dostęp 14.10.2010).
- Köppen B. 2009. Aspects of Cross-Border Co-operation and Inter-action between Finland and the Russian Federation – Highlighting Strengths and Weaknesses as Judged by Finnish Experts. Reports of the Karelian Institute 2: 41–53.
- Martinez O.J. 1994. The Dynamics of Border Integration: New Approaches to Border Analysis. [W:] C. Schofield (red.), *Global Boundaries*. Routledge, London, s. 1–15.
- Scott W.J. 2009. Borders, Border Studies and EU Enlargement. [W:] B. Köppen, M. Horn (red.), *Das Europa der EU an seinen Grenzen!? Konzepte und Erfahrungen der europäischen grenzüberschreitenden Kooperation*. Wyd. Logos Verlag, Berlin, s. 81–99.
- Strykiewicz T., Kaczmarek T. 2000. Transborder co-operation and development in the conditions of great socio-economic disparities: the case of the Polish-German border region. [W:] J.J. Parysek, T. Strykiewicz (red.), *Polish economy in transition: spatial perspectives*. Bogucki Wyd. Nauk, Poznań.

Raporty z prowadzonych badań (<http://www.uni-landau.de/>):

- Brejwo Ł., Dahlem J., Noponen K., Finance O., Remy P.-Y. 2010. Preferences of Russian tourists in North Karelia. Qualitative case studies from Joensuu, Kitee, Koli and Ilomantsi.
- Ciesielska M., Ertz F., Nyrhi T., Samur S., Wingerter M. 2010. Attitudes towards cross-border cooperation & stereotypes
- Dyba W.M., Owczarek P., Wangler A., Sulzer J., Jacquemin L. 2010. Retail and service – research on shopping habits of the Russian customers in retail and selected service establishments in Finland near the border with Russia.
- Gonciarski Ł., McEvan J., Tobi N., Petry L., Rivat R. 2010. Finnish Purchasing Habits in Russia. Are border Finns fearful of Russia?
- Masiel K., Świążewski K., Binder J., Englert D., Tubuo F. 2010. Accommodation and housing in North Karelia. A study about Russians crossing the border.

Transborder Cooperation of Local Communities at the External Border of the European Union: the Example of Karelia

Abstract: The aim of this article is to present the results of a research concerning transborder cooperation that takes place in the Russian-Finnish borderland of the Karelia region. The analysis was based on empirical data gathered through a questionnaire method, conducted in three Finnish towns: Joensuu, Kitee, Ilomantsi. The obtained data enabled the authors to identify the character and intensity of various activities undertaken on the external border of the European Union. As a result, at the end of the article, future prospects of formal and informal integration and cooperation between Finns and Russians are enumerated and described.

Key words: Karelia, transborder cooperation, Finnish-Russian relations, external border of the European Union

